

EVREII DIN VAMA

ION CERNAT

Motto: „Și, totuși, neamul românesc, în profunzimile
lui era și este nevinovat de ceea ce s-a comis în numele lui.”
(*Spovedania* lui Traian Popovici, fost primar la Cernăuți.)

Cu siguranță, nu rămânem indiferenți când auzim la cetățenii aparținând statului Israel expresia „am venit în țară”, care înseamnă că evreii născuți, crescuți, studiați în România au rămas sufletește legați de țara locuită împreună secole la rând, dar că mai au o țară, percepută ca spațiu economic și politic în care n-au ajuns atât de vechi încât să uite țara strămoșilor și anii copilăriei. Ultima dată, nu cu mult timp în urmă, am auzit expresia „am venit în țară” de la Rudi Melzer, născut și crescut în Vama până la vârsta de cincisprezece ani, după care a plecat în Israel, de unde vine periodic la mormintele moșilor și strămoșilor care-și dorm somnul de veci în cimitirul evreiesc din Vama.

Atitudinea și părerea acestor cetățeni evrei, de diverse profesii și orientări, vin oarecum în contradicție cu ideile și concepțiile unor autori, tot evrei, din țară și din străinătate (Jean Ancel, Lya Benjamin, Carol Iancu, Radu Ioanid, Delia Ofer, Marcu Rosen, Liviu Rothman, Paul Shapiro, Raphael Vago, dar și Dorin Dorian, Theodor Wexler, Alexandru Șofran), care vorbesc, în tonuri și culori diferite, despre România (tot spațiul geografic al României Normale) ca despre un spațiu al antisemitismului și Holocaustului.

S-a constatat că, dintotdeauna, au existat divergențe de păreri, puncte de vedere diferite, neconcordanțe între linia, să-i spunem oficială, rămasă de multe ori necunoscută marelui public, și părerea oamenilor obișnuiți, ale căror atitudini și sentimente sunt generate de alte realități, palpabile și prozaice. În această privință, la fel ca și în altele, depinde de perspectiva și de unghiul din care sunt privite aceste realități, după cum interesele de moment și cele pe termen lung pot influența viziunea de ansamblu, distorsionând faptele și întâmplările petrecute cu mult timp în urmă. Chiar între autorii amintiți sunt aprecieri și nuanțe diferite, deși toate părerea converg spre același punct: existența Holocaustului românesc.

Analele Bucovinei, **XVII**, 2 (35), p. — , București, 2010

Nu-mi propun să discut părerile și ideile autorilor amintiți, nici să neg afirmațiile lor, bazate pe mărturii și documente, deși nu poate să nu surprindă schimbarea de atitudine, la unii dintre ei, în legătură cu existența sau inexistența Holocaustului în tot teritoriul României, chiar după ce sfera noțiunii de Holocaust a fost lărgită foarte mult. Exprimând un punct de vedere strict personal, mi se pare jignitor să ni se impună, prin lege, un „corset ideologic”, ca și cum nu am fi capabili să ne asumăm istoria recentă și să negăm ce nu se poate nega.

Dacă legea care condamnă pe cei ce neagă Holocaustul a fost elaborată din imbold propriu sau la o „indicație” superioară are importanța sa, predarea istoriei Holocaustului în licee are menirea de a preveni căderea sub incidența legii. Pe de altă parte, n-am fost niciodată de acord cu părerea, mai mult sugerată, decât exprimată tranșant, că sunt popoare de criminali, în opoziție cu popoare de îngeri, fără vină și fără prihană.

În acest context, voi ilustra problema evreiască, luând în discuție comunitatea din Vama, care are o vechime de două sute de ani, pentru simplul motiv că istoria evreilor din Vama reface, în mic, istoria mare a comunității evreiești din Bucovina și din România. Ei, evreii din Vama, au fost supuși aceluiași interdicții, cuprinse în hotărâri de legi, aceluiași măsuri cu caracter discriminatoriu și au suportat prigoana, antisemitismul, deposedarea de bunuri, deportarea și Holocaustul. Suferințele morale și fizice, degradarea, foamea, frigul, boala și moartea nu i-au ocolit pe evreii din Vama, toate aceste orori având loc în baza unei ideologii antisemite, cu vechi ștate de serviciu în toată Europa, amplificată și dusă până la „soluția finală” de regimurile totalitare.

Cum s-a format comunitatea evreiască din Vama? Despre cei mai vechi evrei din Țările Române, veniți cu treburi neguțătorești, aflăm din documentele secolului al XVI-lea, dacă nu cumva vor fi fost cu mult mai vechi, ținând seama că acolo unde a fost comerț, au fost și evrei. Evreii negustori străbăteau drumurile de comerț care treceau Carpații, pentru a ajunge la porturile de la Marea Neagră¹ sau, după cum aflăm dintr-un document de la Alexandru cel Bun, trebuie să fi trecut din Polonia spre Transilvania și Ungaria prin „vama de la râul Moldovița”, situată la vărsarea Moldoviței în Moldova, unde era și este satul numit mai târziu Vama², unde se plătea vama mică pentru mărfurile duse și aduse din Ungaria³. Putem fi siguri că evreii veniți din Polonia, cu care Moldova a fost permanent în legături politice și economice, aparțin ramurii așchenazi, fiind la origine turci kazari, trecuți la religia mozaică prin anii 730–740, chiar pe locurile lor de origine, stepele nord

¹ N. Iorga, *Drumurile de comerț creatoare a statelor românești*, București, Editura „Cartea Românească”, 1908, p. 12–13.

² Mai multe amănunte și precizări la Ion Cernat, Elena Lazarovici, *600 de ani de istorie ai satului Vama*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Pim, 2009, p. 50 și urm.

³ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, Editura „Viața Românească”, 1931, p. 161–176.

caucaziene și nord caspice⁴. Nu poate fi nicio îndoială că pe pământurile românești au venit și s-au așezat și evrei sefarzi, alungați din Spania după reconquista victorioasă (1492), pe drumuri venite din Apus sau, mai sigur, din sud, din teritoriile cucerite de Imperiul Otoman. Cei care s-au așezat temeinic la noi, în Moldova, au fost evreii din „al treisprezecelea trib”, fiind ca turcii, indo-europeni, de unde s-ar fi putut trage concluzia că antisemitismul e lipsit de obiect⁵.

Reticența evreilor așchenazi pentru agricultură, deși pe locurile de plecare făceau și agricultură, ieșeau toți la munca câmpului, a fost un motiv predominant în presa antisemită de la noi, dar poate fi explicată ținând seama de ocupația lor principală: comerțul de tranzit, care presupunea depozitarea și transportul mărfurilor. Distrugerea statului kazar se datorează neamului rhas, varegii nordici, veniți pe actualele teritorii ale Ucrainei și Rusiei din nord, din Peninsula Scandinavă și bizantinilor cu care kazarii au luptat împotriva Califatului de Bagdad. Distrugerea statului a dus la exodul kazarilor spre cnezatele rusești și Polonia, unde au locuit separat în orașe, ghetoul nefiind o creație recentă⁶.

Când habsburgii au ocupat partea de nord-vest a Moldovei, începând cu toamna anului 1774, pe care au numit-o Bucovina, numărul familiilor evreiești pe tot teritoriul ocupat (10 400 km²) era de 504, cu 2 332 de suflete⁷, iar în Ocolul Câmpulungului, potrivit recensământului rusesc, erau 12 familii de evrei, dintre care 10 familii locuiau în Câmpulung, iar Sadova și Vama aveau câte o familie de evrei⁸. În Vama, arendașul crâșmei, care aparținea Mănăstirii Moldovița, Israel Berl, a fost amendat de fiscul imperial, la 5 august 1784, cu suma de 8 florini și 40 de creițari⁹.

Guvernatorii militari, generalii Gabriel von Splény și Enzenberg, în perioada 1774–1786, aveau păreri diferite despre evrei: primul nu-i agreea în provincie, al doilea, mai tolerant la început, a sfârșit prin a avea o atitudine intransigentă¹⁰. Până

⁴ Arthur Koestler, *Al treisprezecelea trib: Khazarii. Imperiul Khazarilor și moștenirea sa*, Foro Trajano 1/A Roma-Italia, Editura Nagard, 1987, p. 58–85.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ P. G. Dmitriev, P. B. Sovetov, *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Partea I, *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772–1774*, Chișinău, Editura Academiei de Științe a R.S.S.M., 1975, p. 242–244.

⁸ Eugen Glük, *Evreii din Bucovina în perioada 1774–1786*, în „Analele Bucovinei”, București, anul III, nr. 1, 1996, Editura Academiei Române, p. 111–129.

⁹ *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388–1918*, vol. II, București, p. 478. În documentul din 1784, înscris la nr. 301, referitor la veniturile și cheltuielile orașului Suceava, începând cu anul 1783, la venituri sunt înscrise doi arendași: Solomon Mayer din Sadova și Israel Berl din Vama, care plătesc o amendă de 8 florini și 40 de creițari pentru raportarea neadevărului.

¹⁰ *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici (în continuare se va cita *Bucovina în primele descrieri...*), București, Editura Academiei Române, 1998, p. 35, 389.

la „unirea” Bucovinei cu Galiția, în 1786, ca al 19-lea cerc administrativ, guvernatorii militari au limitat accesul evreilor în noua achiziție teritorială și au intenționat să-i expulzeze pe toți evreii intrați și strecurați în Bucovina, începând cu ocupația rusească dintre anii 1768 și 1774, dar, după alipirea la Galiția, accesul evreilor și al altor etnii, ruteni, dar și polonezi, care s-au adăugat elementelor germane conducătoare, a rămas neîngrădit, stăpânirea folosindu-i pe evrei, pe toată durata stăpânirii habsburgice de 144 de ani, ca factor de germanizare și de schimbare a compoziției etnice în Bucovina.

Sub aspectul cunoașterii locului și rolului evreilor din Bucovina, mărturiile lui Vasile Balș¹¹, boier cult, pătruns de ideile iluminismului și iosefinismului și ale lui Ion Budai-Deleanu, român ardelean, ajuns înalt funcționar în guvernul de la Lemberg (Lvov), sunt de cea mai mare importanță, cu toate că, folosind „unitățile de măsură” ale sioniștilor de astăzi, ei intră, alături de mulți alții, în categoria antisemiților. Opoziția celor doi frunțași români față de evrei, de unii dintre ei, în mod deosebit și de toți la un loc, pornește de la ideea că, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, acaparaseră comerțul cu băuturi spirtoase. „Rachiul pe care evreii îl importă din Ucraina în cantitate zilnică de multe butoaie – spune Vasile Balș – în timp ce Bucovina n-ar avea nevoie să achiziționeze din Ucraina niciun fel de produse, face ca să se scoată din Bucovina anual aproape o sută de mii de guldeni, fără a ține seama de faptul că țărani, nevândând roadele lor sau vânzându-le la prețuri de nimic, neglijând cu totul agricultura, își pierd din cauza ieftinității rachiului banii strănși, câștigul zilnic și sănătatea și doar împing singurul lor câștig spre evrei”¹². După ce Vasile Balș arată cât de păgubitor este sistemul de arendare, „aproape fiecare sat este arendat, iar arendașii sunt toți străini”, revine asupra situației evreilor săraci: „Altă pagubă rezultă pentru locuitori prin mulțimea de evrei sărmani, care s-au strecurat în Bucovina de la războiul rusesc și ocupația Majestății Voastre încoace, care nu pot fi folosiți pentru nicio muncă, dar reușesc să se hrănească foarte îndestulător, împreună cu animalele lor, prin arendarea cârciumilor, afundându-i prin tertipurile lor primejdioase pe țărani în mari datorii și stare de mizerie”¹³.

Ion Budai-Deleanu, la 1813, făcea precizarea că „evreii din Bucovina sunt toți imigranți din Galiția [...] și pot fi priviți ca o adevărată plagă a țării”¹⁴. Părerile exprimate la adresa evreilor, pe care le întâlnim în presă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea, nu trebuie absolutizate, ca și cum sărăcia, boala, lipsa de școli și învățătură, beția ar fi venite exclusiv de la evrei.

¹¹ Mihai Iacobescu, *30 de zile în „Siberia” căutând arhivele Bucovinei*, Iași, Editura Junimea, 2003, p. 284.

¹² Radu Grigorovici, *Memoriul lui Vasile Balș „Descrierea Bucovinei” din 1780*, în „Analele Bucovinei”, anul III, nr. 1, 1996, p. 230–231.

¹³ *Ibidem*, p. 231.

¹⁴ *Bucovina în primele descrieri...*, p. 389.

Desigur, atât guvernatorii militari, cât și cei doi frunțași ai românilor, condamnau practicile de aservire a muncii țaranului român de către evrei, care nu se angajau, cel puțin la început, în alte activități lucrative, însă nu va trece mult timp și îi vom găsi ocupând toate funcțiile importante, aducătoare de câștig: juriști, medici, farmaciști, proprietari de întreprinderi industriale și de moșii.

Stabilirea evreilor în Vama nu poate fi urmărită strict documentar, așezarea lor în orașele și satele Bucovinei nefiind dirijată de stat, așa cum s-a întâmplat cu evreii germani. Dacă luăm în considerare faptul că Vama, chiar de la începutul stăpânirii străine, era considerată târg, unde noua stăpânire a adus funcționari, armată, a stabilit stație de poștă și a construit un han, iar din punct de vedere economic au fost construite primele stabilimente industriale, fiind legate de activitatea industriașului Anton Manz¹⁵, este de presupus că evreii nu au ocolit această localitate cu perspective de dezvoltare și afaceri.

Evoluția demografică a localității Vama, în legătură cu dezvoltarea economică, a determinat stăpânirea să ridice satul Vama la rangul de târg, în 1874. Primarul de atunci al târgului Vama, Grigore Toma, tatăl lui Iorgu G. Toma, a fost nevoit să acorde comunității evreiești o suprafață de teren, la poalele dealului împădurit Barbușca, pentru cimitir. Este de presupus că, anterior acestei date, evreii din Vama au fost înmormântați în cimitirele din Câmpulung și Gura Humorului sau în locuri de la marginea satului, în niciun caz în cimitirul ortodox. Numărul evreilor din Vama de până la recensământul din 1890 nu-l putem ști cu certitudine, deoarece la recensămintele anterioare era înregistrat numărul total al populației, fără să fie indicată etnia. De exemplu, la recensământul din 1869 sunt înregistrați 3 487 locuitori, cu o creștere apreciabilă a populației, de 1 805 suflete, față de 1841, ceea ce poate să însemne un aport substanțial de elemente germane și evreiești¹⁶.

Începând cu anul 1880, mașinăria administrativă a Imperiului Austro-Ungar a introdus un artificiu la înregistrarea populației: în loc de limba maternă, s-a trecut limba de conversație¹⁷. În felul acesta, mulți români care vorbeau și limba ucraineană au îngroșat rândurile acestei etnii, favorizată de stăpânirea habsburgică, iar evreii au fost înregistrați la un loc cu germanii. Dacă la recensământul din 1890 n-ar fi fost înregistrată și religia, n-am fi știut că în Vama, la acea dată, erau 501 practicanți ai cultului mozaic, 422 catolici și 95 evanghelici care, toți la un loc, formează elementele de limbă germană, 979 la număr, față de 2 530 vorbitori de

¹⁵ Ion Cernat, Elena Lazarovici, *op. cit.*, p. 97–98.

¹⁶ P. S. Aurelian, *Economie națională. Bucovina. Descriere economică însoțită de o hartă*, București, Editura Socec, 1876, p. 18.

¹⁷ I. E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, Editura „Neamul Românesc”, 1916, p. 32–33.

limbă română¹⁸. Pentru anul 1900, sunt înregistrați 1 111 vorbitori de limbă germană, în care sunt incluși evreii, în număr aproximativ egal cu al germanilor¹⁹. Recensământul austriac, ultimul de altfel, din 1910, înregistrează o creștere spectaculoasă a etnicilor germani – 1 468 de persoane, la care se adaugă 618 evrei, în total 2 086 de persoane, reprezentând 39,3% din populația comunei, românii fiind majoritari, cu 3 196 de persoane (60,2%). Autoritățile erau interesate de numărul de alegători, 1 267 în total, din care 470 (37,1%) îl reprezentau germanii și evreii, deoarece în 1909 se adoptase o nouă lege electorală, în vederea alegerilor din 1911²⁰.

Alegerile pentru organele administrației locale din 22 martie 1910 au avut loc pe fondul afirmării politice și naționale a românilor. Pentru Vama, această mișcare de afirmare poate fi urmărită documentar²¹. În 1894 se pun bazele cabinetului de lectură „Stâlpul lui Vodă”, în 1899 ia ființă o bancă populară de tip Raiffeisen, iar în 1910, vămenii au propria Casă Națională. Până în 1910 administrația din Vama a fost în mâna unui consiliu comunal dominat de germani și evrei, și, cum reprezentanții celor două etnii făcuseră o înțelegere de a-i exclude pe români din consiliu, alegerile locale din 1910 au fost un bun prilej de confruntare politică și națională, în care vămenii au demonstrat că pot fi uniți, pot să se consolideze și să formeze o fortăreață politică contra străinilor²². Alianța germano-evreiască, chiar dacă a fost sprijinită de câțiva români interesați în vânzarea drepturilor de „servitut” asupra pădurii obștii, a fost învinsă în alegeri, neocupând niciun loc în consiliul local²³. Pretenția evreilor de a participa la conducerea localităților era dată nu numai de alianța cu elementul conducător german, dar și de poziția economică ocupată în Bucovina, în orașe și sate. Intelectualitatea românească din Bucovina, dar și din Vechiul Regat, i-a văzut pe evrei, indiferent de funcția ori poziția economică ocupată, în primul rând ca agenți ai alcoolismului, deși evreii au fost și buni meseriași, nu numai cârciumari și comercianți, a căror lipsă s-a simțit după deportarea evreilor în Transnistria.

Nicolae Iorga, care a contribuit mult la deșteptarea națională a bucovinenilor, vizitând de mai multe ori Bucovina și Vama, unde a fost primit în casa lui Iorgu G. Toma, primire apreciată elogios de marele savant, spunea că „astăzi Vama are vreo 3 000 de români și atâția evrei cât trebuie pentru a face impresie curat evreiască

¹⁸ Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale (în continuare se va cita D.J.S.A.N.), Colecția *Sematismus*, f. 83.

¹⁹ După un document statistic aflat în arhiva școlii din Vama.

²⁰ Constantin Ungureanu, *Alegătorii din Bucovina către anul 1910*, în „Analele Bucovinei”, anul IX, nr. 1, 2002, p. 119.

²¹ Nicolae Lucanu, *Carte de însemnări*, manuscris, fotocopie aflată la autor. Vezi și Ion Cernat, *Cartea de însemnări a lui Nicolae Lucanu, cantorul (1856–1947)*, în „Crai nou”, Suceava, 9 februarie 2006, p. 7; 10 februarie 2006, p. 7.

²² „Patria”, Cernăuți, 14 aprilie 1910, p. 1–2.

²³ *Ibidem*.

aceluia ce străbate numai acest sat care e, de departe, un târgușor, unde țărâniea vine pentru târguieli și beții”²⁴.

Reflectând o realitate socială și economică indusă în lumea satelor românești, presa românească nu putea rămâne pasivă în raport cu „problema evreiască”. Un articol intitulat *Jidanii se înmulțesc* surprinde o situație care tinde să se generalizeze: „cu deosebire în Vama și în Dorna Candrenilor s-au cuibărit atât de mulți jidani, că vetrele acestor două sate sunt mai cu desăvârșire măturate de români și bucșite de case jidovești”²⁵. Nu este scăpat din vedere rolul nefast jucat de unii dintre evrei în desfacerea alcoolului: „Unde te vei întoarce nu vezi alta decât crâșmă lângă crâșmă și nimănui nu-i plesnește prin minte a pune capăt înființării atâtor crâșme, care sunt ruina și nimicirea poporului nostru”²⁶.

Fără să se manifeste violent și zgomotos, intelectualii români constatau neputincioși creșterea flagelului cametei și beției de care erau făcuți vinovați numai evreii: „Și oare din ce trăiesc acești oameni veniți ca vai de ei de prin toate părțile împărăției și mai ales din Galiția? Partea cea mai mare dintre dâșii trăiesc pe spatele și din sudoarea poporului românesc”²⁷.

Atât de mare era flagelul alcoolismului, încât guvernul s-a văzut nevoit să intervină prin *Legea contra beției*, din 10 iulie 1877, prin care erau pedepsiți și cârciumarii și cei găsiți în stare avansată de ebrietate, revenind zece ani mai târziu prin înaintarea spre Camera Deputaților a unui proiect de lege pentru stăvilirea beției. Prin biserici s-au făcut jurăminte colective pentru „părăsirea rachiului” și s-au înălțat cruci în amintirea acestui jurământ, așa cum este „Crucea jurământului” din fața bisericii „Sf. Nicolae” din Vama, intrată în conștiința populară drept „Crucea bețivilor”, ridicată, după cum se poate citi, în 1894 și, fapt semnificativ, motivul sculptural, săpat în gresie dură de Doabra, este vița de vie și strugurele!

Tot presa a semnalat gravitatea consumului exagerat de alcool, apreciind că „țărâni din Bucovina dau pentru rachiul patru milioane de coroane”, care le afectează sănătatea și duc la creșterea infraționalității. Cauzele care duc la creșterea consumului de alcool sunt „lipsa de cultură, lipsa de școlire, lipsa de exemplu bun și mulțimea crâșmelor”²⁸.

Datele statistice de epocă explică, privite dintr-un anumit unghi, nemulțumirea românilor față de evrei: dintre cei 55 negustori din Vama, 52 erau evrei și numai doi români și un străin (german?), iar meseriașii erau 31 evrei și

²⁴ N. Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, București, Editura „Cartea Românească”, 1905, p. 94–96.

²⁵ „Revista politică”, Suceava, nr. 6, 10 august 1887, p. 1–2.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ „Revista politică”, nr. 7, 15 august 1887, p. 10.

²⁸ „Gazeta Bucovina”, Cernăuți, nr. 100, 15 martie 1894, p. 1; Romul Reuț, *Cauzele criminalității la săteanul român din Bucovina*, în „Junimea literară”, Cernăuți, anul IV, nr. 8, 1907, p. 195–196.

șapte români, dar și 17 „străini”²⁹. Clasa de mijloc românească era slab reprezentată în Bucovina la începutul secolului al XX-lea. Desigur, conținutul noțiunii „clasă de mijloc” diferă de ceea ce înțelegem astăzi prin această noțiune; atunci meseriașii și toți cei care practicau o activitate neagră agricolă alcătuiau clasa de mijloc: birjarii, casapii, căruțașii, cărămidarii, cizmarii, cofetarii etc., marea majoritate evrei, dar și germani, erau clasă de mijloc³⁰. Întregim cunoștințele despre o altă parte a clasei de mijloc în Bucovina, cea a intelectualității, pe baza observării și interpretării judicioase, fără părtinire, a locului ocupat de evrei în structura etnică, în raport cu numărul de intelectuali ieșiți din rândurile acestei etnii. După recensământul din 1910, populația Bucovinei se ridica la 800 088 de locuitori, dintre care 102 919 erau evrei³¹. Deși formau 1/8 din populație, evreii ocupau cele mai importante poziții:

- din 37 farmacii – 21 erau ale evreilor (una era în Vama!);
- din 164 medici – 144 erau evrei;
- din 214 avocați – 179 erau evrei;
- din 274 magistrați – 73 erau evrei;
- din 234 funcționari de cancelarie – 104 erau evrei;
- din 509 funcționari în magistratură – 177 erau evrei³².

Asaltul evreilor spre funcțiile bine plătite și cu posibilități de a influența opinia publică, viața economică, socială și politică, nu mai puțin cultura, începea de pe băncile școlii. După 1881, când se pun bazele claselor cu predare în limba română la Gimnaziul superior greco-ortodox (românesc) din Suceava, numărul elevilor evrei era, în unii ani, aproape egal sau mai mare decât al elevilor români³³:

Anul	Nr. elevi români	Nr. elevi evrei
1881	139	99
1882	134	107
1888	134	133
1889	145	145
1890	165	162
1891	171	173

²⁹ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 248.

³⁰ Idem, *Românii și clasa de mijloc din Bucovina. Studiu statistic*, Partea I, *Meseriașii*, Cernăuți, Editura Mitropoliei Bucovinei, 1912, p. 53–54.

³¹ „Revista Bucovinei”, București, anul I, nr. 1, 10 aprilie 1916, p. 20–21.

³² *Ibidem*, p. 49.

³³ Dr. Eusebiu Popovici, *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, 1860–1935*, Suceava, Editura Societății „Școala Română”, 1935, p. 125.

În anul 1881, din Vama a urmat cursurile Gimnaziului superior din Suceava un singur elev, Iorgu G. Toma, viitorul magistrat-literat, fost secretar general al Guvernului local de la Cernăuți, deputat și senator în Parlamentul României Mari³⁴.

Am arătat câteva motive/cauze de nemulțumire a românilor față de etnicii evrei sau față de unii dintre ei, amplificate mult de o parte a societății românești, care căuta justificări pentru neîmplinirile proprii. Dacă mai adăugăm că la sfârșitul secolului al XIX-lea, în 1894, marea proprietate românească trecuse deja în mâinile a 81 de proprietari evrei, 45 de armeni și 16 polonezi, că marii proprietari evrei ajunseseră, în virtutea obligațiilor pe care le aveau proprietarii români față de biserici, să patroneze 54 de biserici ortodoxe românești, vom înțelege, și sub acest aspect, sentimentul de respingere a evreilor și sursa antisemitismului „intelectual” românesc³⁵. Și, ca să percepem mai exact că această aversiune nu se datorează unei gene antisemite, existente la români (antisemitismul nu-i o „creație” românească, are, cred, o vechime apreciabilă, din antichitatea primară), și că este izvorâtă din situații concrete, vom arăta că în timpul Primului Război Mondial (1914–1918), când Bucovina a fost teatru de război pentru austro-ungari și ruși, s-a organizat dintre români o unitate militară care trebuia să-i oprească pe ruși la Frasin. „Instrucția” celor din Vama a fost încredințată unui evreu și unui neamț bețiv, tinerii vămeni ajungând bătaia de joc a alogenilor, prin „exerciții amuzante”: culcat prin șanțuri, înjurături și bătăi³⁶. În timpul războiului din 1914–1918, un consorțiu evreiesc a făcut afaceri cu mărfuri importate din România și contrabandă cu aur, fără ca autorii să fie pedepsiți, deoarece completul de judecată era format din evrei, mobilizați pe loc, declarați indispensabili³⁷ sau, dacă au fost mobilizați, au preferat să fie ordonanțe la ofițeri decât să lupte pe front³⁸.

Dacă au existat în Bucovina accente antisemite ale intelectualității românești, dar și în lumea satelor, acestora li s-a răspuns de către ziaristii evrei, care știau să întrețină agitațiile antiromânești, fiind grupați în jurul ziarului „Bukowinaer Rundschau”, care făcea jocul stăpânirii. Spre deosebire de aceștia, populația evreiască din prin sate se manifesta diferit, situație evidențiată cu vizita prințului de coroană, când n-a fost casă evreiască din Vama care să nu fie luminată și să nu aibă arborat steagul românesc al Bucovinei. Care a fost răspunsul evreilor din Vama la nedumerirea redactorilor de la „Revista politică” din Suceava? „În biroul redacției – a fost răspunsul evreilor din Vama – se poate lesne scrie orice, fiindcă

³⁴ Vezi Ion Cernat, *Cu Iorgu G. Toma despre naționalism și verticalitate*, Iași, Editura Pim, 2004, p. 39–50, 233. Pentru tema noastră, vezi și Iorgu G. Toma, *Justiția în Bucovina*, în vol. *Zece ani de la Unire. 1918–1928*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928, p. 233.

³⁵ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 235.

³⁶ N. Coman, *Martiriul Bucovinei, 1914–1915*, București, Editura „Cartea Românească”, 1921, p. 227.

³⁷ Ion Cernat, *op. cit.*, p. 148–149.

³⁸ Mărturia lui Samuel Frenkel, evreu din Vama, fost ofițer sanitar în armata habsburgică. A fost pe front 44 de luni din cele 48 ale războiului.

«Rundschau» n-are ce vinde, nici ce cumpăra de la poporul român; noi, însă, trăim aicea cu dânsul și, dacă n-ar fi poporul pe care-l combate «Rundschau» în aspirațiile sale de cultură, noi n-am avea ce căuta aicea și rău, foarte rău ne reprezintă gazeta interesele noastre, dacă ne împinge ca să intrăm în conflict cu poporul băștinaș, cu care voim să trăim în pace»³⁹.

Raporturile dintre români și evrei nu s-au modificat semnificativ nici după ce, prin voința liber exprimată a românilor bucovineni și a celor de alte etnii, în cadrul Congresului General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918, s-a hotărât Unirea Bucovinei, în vechile ei hotare, cu Țara Mamă, România. Prin semnarea Tratatului minorităților, din 9 decembrie 1919, România se angaja să recunoască drept cetățeni români pe toți cei născuți și domiciliați în țară – unguri, austrieci, precum și pe toți evreii de pe tot cuprinsul țării, care nu se puteau prevala de altă cetățenie»⁴⁰.

Atitudinea evreilor, care nu se împăcau cu noua stare de lucruri – pierduseră protecția și privilegiile avute în timpul stăpânirii habsburgice –, nu a avut darul de a atenua asperitățile și animozitățile manifestate de autoritățile și intelectualitatea românească. Evreii voiau, nici mai mult nici mai puțin, decât autonomie în cadrul Bucovinei și erau împotriva introducerii limbii române ca limbă oficială și n-au fost de acord cu transformarea Universității germane din Cernăuți într-o instituție de cultură românească și nici cu înființarea teatrului românesc, în locul celui german⁴¹.

Intervenția finanței mondiale evreiești pe lângă cei patru mari care au hotărât soarta lumii după războiul din 1914–1918, în sensul condiționării unor drepturi care reveneau României, de acordarea unor drepturi suplimentare pentru evreii din România Mare, „drepturi” pe care România nu era dispusă să le acorde atunci, a avut efectul unei mâini forțate, iar opinia publică și-a pus întrebarea: De ce ei? Noi ce-am câștigat? Ambele întrebări erau legitime, iar răspunsul era dat de altă întrebare: Să fi murit 800 000 de români pe front și în spatele frontului numai să aibă drepturi mai mari evreii? Pe aceste întrebări și pe altele și pe răspunsuri se „brodează” antisemitismul interbelic în România.

La sfârșitul războiului, cei veniți de pe front, soldați și ofițeri, au găsit pe lângă distrugerile din fiecare localitate a Bucovinei, aceeași situație social-economică, deși se așteptau la o schimbare radicală care să le fi compensat suferințele și lipsurile îndurate timp de patru ani, pe toate fronturile de luptă. Frustrările și lipsurile îndurate s-au transformat în intransigență și ură împotriva celor care aveau, deși nu sângeraseră pe câmpurile de luptă, și cei care aveau, erau, între puțini alții, evreii. La această situație, se adaugă noul val de tineri din lumea

³⁹ „Revista politică”, Suceava, anul II, nr. 6, 1 august 1887, p. 13.

⁴⁰ Ștefan Purici, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940*, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 1, 1997, p. 131–144.

⁴¹ *Ibidem*.

satelor care asaltează orașele ca elevi și studenți, veniți dintr-o lume a trudei zilnice și a sărăciei. A fost ușor pentru acești tineri să cadă în mrejele antisemitismului, întinse de cei care voiau un loc mai sus în politica țării. Și mai ușor a fost să-i atragă la sentimente antisemite pe aspiranții la posturi și funcții, cu cât aceștia se loveau în sălile de clasă și la curs de mulți, foarte mulți, tineri evrei. Ca în mișcările sociale din Evul Mediu, care-și găseau suport ideologic în religie, legionarismul, desprins din „Liga” lui A. C. Cuza, pune în mâna tineretului crucea ortodoxiei, care s-a dovedit a fi insuficientă pentru a strunji „o Românie ca soarele pe cer”, așa că lângă cruce s-a adăugat un pistol. Alăturarea celor două elemente atât de diferite a avut darul să-i fascineze pe cei predispuși emoțional și să-și asume rolul de lideri. O asemenea mișcare caracterizată, înainte de toate, prin antisemitism, a putut lesne găsi aderenți în toată Moldova, în Bucovina și apoi în toată țara.

Un afiș electoral din 30 mai 1930 al Ligii Apărării Naționale Creștine se adresa alegătorilor cu „repatrierea forțată a tuturor jidanilor intrați în țară după 1 august 1914, deoarece, în mod legal, n-au putut obține cetățenia”⁴². În același afiș, care exprima crezul politic al lui A. C. Cuza, este cuprinsă o mai veche cerință a intelectualilor din Bucovina, aceea a proporționalității, *Numerus Clausus* – în toate domeniile să existe un raport just între ponderea populației în structura demografică a țării și locurile ocupate în școli, administrație, justiție, sănătate, jurnalism⁴³ etc. Discipolul lui A. C. Cuza, de care s-a desprins, Corneliu Zelea Codreanu, depășindu-și maestrul, zicea despre evrei în Parlamentul României: „este o populație dușmană pe pământul țării”⁴⁴.

Pe fondul unei crize economice care se prelungește prea mult (1929–1933) are loc o focalizare a răului asupra evreilor, a evreilor cămătari, acestora fiindu-le atribuite toate vinile și toate relele din țară. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până la al Doilea Război Mondial, se conturaseră atributele evreului imaginar prin contribuția ideologiilor antisemitismului românesc, care au lucrat la imaginea demonică și la demonizarea evreului. Care sunt atributele evreului imaginar? La vina vinelor – deicidul – se adaugă: agent al alcoolismului (evreul cârciumar, purtător al valorilor mercantile), arendaș de moșii (evreul e vinovat și de răscoala din 1907), cămătar (cel care percepe dobânzi înrobitoare, însușire greu de combătut), practicant al infanticidului ritual, bațjocorește ceremoniile creștine, apoi pactizarea cu dușmanul, agenți ai ideologiei de stânga (comuniste), însă la unii indivizi se aruncă vina pe întreaga comunitate⁴⁵ etc.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, *Documente* (în continuare se va cita *Documente*), Iași, Editura Polirom, 2005, p. 53.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Pentru problema în discuție vezi Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central european*, Ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2004, lucrare prezentată de Ioan Stanomir, *De două mii de ani*, în „Idei în dialog”, București, anul II, nr. 5(8), mai 2005, p. 33–34; Alexandru Florin Platon, *Denigrarea prin corp ca expresie a diferenței*.

Aceste vini, imagineare în cea mai mare parte, au fost amplificate de o propagandă situată la etajele superioare ale puterii, având menirea de a amorți conștiința unora, nu a întregului popor român, care găesc în terorizarea evreilor o justificare pentru frustrările și neîmplinirile proprii. Și din exterior veneau semnale că „evreul e dușmanul” și această idee că „nu suntem singuri” a dus la intensificarea politicii antisemite, deși acest antisemitism din România n-a avut nevoie de „profesori” din Apus.

Pe acest fond se grefează totalitarismul de paradă al lui Carol al II-lea (1938–1940) care, deși are o metresă evreică, face afaceri cu evreii bogați, ia măsuri antievreiești din dorința de a se alinia politicii Germaniei naziste, punând în aplicare Decretul-lege nr. 169, din 21 ianuarie 1938, prin care se revizua cetățenia evreilor înscriși în registrele de naționalitate ale comunelor⁴⁶.

Potrivit legii de revizuire a cetățeniei, din 1938, Primăria Vama raporta către Prefectura Câmpulung, la 27 ianuarie 1938, despre numărul persoanelor supuse revizuirii, înscrise în listele afișate, care cuprindeau 428 de persoane. De asemenea, s-a constatat că erau evrei cu domiciliul în Vama care n-au fost înscriși în registrul de naționalitate la nicio comună din țară, numărul acestora fiind de 17 persoane, dar se aflau în țară de la naștere, fiind din punct de vedere social comercianți⁴⁷. Dintr-o altă situație cerută de Președinția Consiliului de Miniștri, la 15 mai 1939, referitoare la capii de familie supuși revizuirii cetățeniei, la care s-a răspuns printr-o adresă a Primăriei Vama către Prefectura Câmpulung, aflăm că au fost înscriși 203 capi de familie evrei⁴⁸. Evreii, care, cu ocazia revizuirii cetățeniei, au pierdut cetățenia română, nu aveau dreptul să ocupe vreun post sub orice titlu, în orice întreprindere publică sau privată, nu aveau dreptul să lucreze în fabrici, ateliere sau magazine⁴⁹. Până la urmă, au fost șterși din registrul de naționalitate, în baza unei hotărâri judecătorești, 128 de evrei, iar cei rămași cu cetățenia română n-au primit certificate noi⁵⁰.

Anul 1940, an tragic pentru România, a fost tragic și pentru numeroasa populație evreiască din țară. Încă din 9 august 1940, prin Decret regal, s-a decis că evreii nu pot deține imobile rurale, dar autoriza vânzarea lor către români sau către statul român, situație care a dus la nenumărate abuzuri⁵¹.

Cazul alterității iudaice cu exemplul românesc de transfer simbolic, în vol. In honorem Ioan Ciupercă. Studii de istorie a românilor și a relațiilor internaționale, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2007, p. 515–528.

⁴⁶ *Documente*, p. 56.

⁴⁷ D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 21/1938, f. 70, 129, 145.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 222.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 250.

⁵⁰ *Ibidem*, dosar nr. 8/1939, f. 18–20.

⁵¹ Centrul pentru Studiarea Istoriei Evreilor din România, *Martiriul evreilor din România, 1940–1944* (în continuare se va cita *Martiriul evreilor din România, 1940–1944*), București, Editura Hasefer, 1991, p. 3–13. Despre legislația antisemită vezi: Lya Benyamin, *Evreii din România între*

După instalarea regimului Ion Antonescu (6 septembrie 1940) și transformarea României, atât cât mai rămăsese din ea după cedările teritoriale din vara anului 1940, în stat național legionar (14 septembrie 1940), măsurile discriminatorii împotriva evreilor s-au concretizat prin Decretul din 5 octombrie 1940, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 233, care prevedea trecerea proprietăților evreiești rurale în proprietatea statului. Articolul 1 din acel Decret stabilea că „evreii nu pot stăpâni, dobândi sau deține proprietăți rurale în România”⁵².

La dispoziția prefectului de Câmpulung, s-a trecut la exproprierea bunurilor evreiești. Evreii expropriați s-au retras pe teritoriul urban din orașele Câmpulung, Vatra Dornei, Vama (era comună urbană) și Gura Humorului. Bunurile expropriate au fost luate în primire de către șeful Garnizoanei Legionare, numit de prefect pentru această operațiune⁵³. Unii evrei au fost amenințați, li s-a cerut, prin scrisori, taxă de protecție, au fost supuși șantajului, li s-au atacat casele. Astfel, în noaptea de 14 spre 15 august 1940, necunoscuți, făcători de rele, au spart geamurile comerciantului Lichman Lantaf, după care au dispărut, nefiind identificați⁵⁴.

La 18 noiembrie 1940, evreii din Vama au fost somați ca în termen de 5 zile să părăsească orașul (Vama), deoarece acest oraș, Vama, a fost transformat în comună rurală. Evacuarea s-a făcut cu forța, evreii din Vama fiind duși la Câmpulung și Vatra Dornei⁵⁵. În Vama, evreii au fost scoși din casele lor de către echipele de legionari, formate în acest scop, sub privirile concetățenilor care au fost amenințați să tacă, să nu spună nimic⁵⁶. Echipa de legionari din Vama era formată din Luca Călinescu, „legionar rău pătat”, Toader Mihalache (a Frosinchi), Gheorghe (Bobuț) Lucan, Gheorghe Preutescu și studentul în Drept Dumitru Leontieș⁵⁷.

Majoritatea locuitorilor și-au arătat îngrijorarea, compasiunea și mila, solidarizându-se cu suferințele evreilor. De la bătrânul Nicolae Istrate (n. 1906) am aflat, în anul 2000, că în 1940 au fost ridicăți toți evreii valizi, fără nicio grijă față de cei neputincioși, care au fost lăsați la mila locuitorilor. „Nu trebuia să facă asta, dom’le, să-și bată joc de oameni”, mărturisea Nicolae Istrate, având, desigur, în

1940–1944, vol. I, *Legislația antievreiască*, București, Editura Hasefer, 1993; *Documente*, volum care conține legislația dată de guvernarea Goga-Cuza, Dictatura Regală și Dictatura lui Ion Antonescu.

⁵² D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 6/1940, f. 1.

⁵³ *Martiriul evreilor din România, 1940–1944*, p. 9–13.

⁵⁴ D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 24/1939, f. 193.

⁵⁵ *Martiriul evreilor din România, 1940–1944*, p. 64. Despre măsurile discriminatorii aplicate evreilor din Vama ne informează cronicarul Vamei, Nicolae Lucanu, în *Cartea de însemnări*, manuscris, fotocopie aflată la autor. „Pe 29 octombrie 1940, spune cronicarul Vamei, a început controlul la jidani cu pretorul Cârlan din Câmpulung și au început de la Maler Melzer și de la Feldhamer”.

⁵⁶ Mărturia lui Gavril Voșloban (n. 1916), dată în 30 martie 2006.

⁵⁷ Mărturia lui Vasile Tomescu, 5 august 2003. Vasile Tomescu a fost, în perioada 1940–1944, în corpul de jandarmi.

vedere pe concetățenii lui legionari care s-au dat la acte de samavolnicie împotriva unor oameni lipsiți de apărare, pentru singura vină că erau evrei.

Primăria Vama a înaintat o situație cu bunurile evreiești expropriate, care cuprinde 12 nume, capi de familie, de la care s-au confiscat terenuri, păduri, case, magazinei etc.:

1. Moștenitorii după Maier și Roza Melzer – 35 ari teren arabil, 57,48 ha pădure, 2,25 ha fânețe, două case vechi și o magazie;
2. Sand Isak – 4/6 dintr-un drept de pădure, o casă, un grajd;
3. Engler Ester – 8 ha pădure;
4. Feldhamer Solomon – 8 ari teren arabil, 1,5 ha fânețe, 42 ha pădure, o casă și un grajd;
5. Seidenstein Max – 10 ha pădure;
6. Feldhamer Abraham – 12,5 ha fânețe;
7. Lehrer Betti, născută Feldhamer – 3,8 ha fânețe;
8. Cili Dora și Pepi Eisenkraft – 9,5 ha pădure la Bucșoia;
9. Dukman Sand – 16 ha pădure în Vama;
10. Samuel Melzer – 10 ha pădure
11. Melzer Prinkas – 30 ari teren arabil, 10 ha pădure, o casă veche neglijată;
12. Alper Aron – 25 ari teren arabil⁵⁸.

Pe lângă aceste bunuri, au fost trecute în proprietatea statului român morile, fabricile, industriile forestiere, stocurile de cereale, inventarul viu și mort, recolta etc. În afara celor 12 expropriați, au fost supuși aceluiași proceduri alți 25 de evrei, posesori de întreprinderi, magazine, bănci, băcăni, birturi, unele preluate de cetățenii români din localitate: băcănia lui Montag Zillman a fost preluată de Ion Lupașcu, cârciuma lui Tresner David de Axentoi Gh. a lui Dumitru, cârciuma lui Lang Solomon de Miron Ion, birtul și băcănia lui Albrecht și Rosa au fost preluate de Iosep Gh. a lui Toader, iar băcănia lui Sohafer Arnold a fost ocupată de Ion Ciocan⁵⁹. Dintr-o altă situație statistică înaintată de Primăria Vama către Prefectura Câmpulung, aflăm că până în septembrie 1940 erau în Vama 55 de construcții aparținând evreilor, dintre care 25 erau locuințe și localuri pentru întreprinderi industriale, iar 30 erau numai locuințe. O parte dintre aceste locuințe, care se mai văd și astăzi, refăcute și mărite, au fost lichidate prin vânzare către locuitorii români. Mișcarea legionară, după ce i-a evacuat pe evrei, a lichidat majoritatea întreprinderilor, prin desfacerea totală a mărfurilor și părăsirea localurilor și locuințelor⁶⁰.

Dacă toate proprietățile evreiești din țară au fost supuse aceluiași procedeu ca în Vama, rămâne să ne întrebăm dacă s-a ținut seama de prevederile legii, în sensul

⁵⁸ D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 1/1918, f. 52.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar nr. 61/1940, f. 178 și urm.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 166.

că „naționalizarea proprietății evreiești trebuie să fie constructivă”, după cum se specifică într-un document semnat de Mihai Antonescu⁶¹.

Prin Decretul-lege nr. 1 216, din 2 mai 1941, s-a înființat Centrul Național de Românilizare, având scopul de a româniza bunurile intrate în patrimoniul statului, însă acest organism s-a transformat într-un instrument de abuzuri și fraude, în care au fost implicați comisarii de românizare. Lichidarea bunurilor evreiești a însemnat și lichidarea atelierelor meșteșugărești, simțindu-se repede lipsa meșteșugarilor, îndeosebi, după repatrierea germanilor în noiembrie–decembrie 1940.

Decretul-lege din 5 octombrie 1940, completat cu altul, nr. 3 810 din 12 mai 1941, conținea și unele excepții: rămâneau evreii și întreprinderile lor, considerate o necesitate pentru viața economică. În Vama au rămas șase familii de evrei, între care și două familii de funcționari de la Fabrica de Cherestea „Bucovina”. A continuat să funcționeze până în 1947 „fabrica” de unelte agricole și gospodărești de la Hurghiș a lui Velstein Iosif, renumită prin calitatea uneltelor (sape, hârlețe, topoare, țapine) și „fabrica” de sifon cu proprietarul ei, încă două familii de funcționari la Fabrica Molid-Vama, precum și Rubin Melzer, proprietarul unei mori și al unei „cherestele”⁶².

Despre rămânerea în Vama a lui Rubin Melzer aflăm din cererea lui adresată Prefectului de Câmpulung, purtând data de 25 noiembrie 1940, în care arată că este „industriaș” și cere să fie lăsat în Vama cu familia sa, „întrucât comuna Vama a fost declarată comună rurală și mie mi s-a pus în vedere de a părăsi comuna până pe 24 noiembrie a.c. de către legionari. Având în vedere dispozițiile Decretului-lege cu privire la sabotajul comercial și economic, și anume dispoziția articolului 2, care prevede sancțiuni drastice pentru cei care micșorează sau încetează activitatea întreprinderilor. Având în vedere dispozițiile articolului 4 din Decretul-lege din 16 noiembrie a. c., prin care sunt obligat să întrețin și mai departe, în cea mai bună stare, aceste întreprinderi [...], vă rog respectuos a binevoi a-mi acorda autorizație de ședere cu familia mea în comuna Vama. Totodată, vă rog să binevoiți a numi un comisar pentru întreprinderile mele, care să supravegheze lucrările”⁶³. Cererea lui Rubin Melzer a fost aprobată și este mai mult ca sigur că și Schärf Abraham, proprietarul altei fabrici de cherestea, a fost lăsat să-și continue activitatea, deoarece aflăm că Prefectura i-a pus în vedere următoarele: „faceți tot posibilul de a relua lucru [...] pentru a continua în bune condiții comerțul și industria Țării, cunoscând că în caz contrar voi fi nevoit a lua cele mai drastice măsuri [...] în conformitate cu legile în vigoare”⁶⁴.

Dacă statul român și-ar fi continuat politica antievreiască la legislația dintre anii 1938–1940, care a însemnat suferințe, confiscări, distrugerii, deposedări,

⁶¹ *Documente*, p. 167.

⁶² D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 61/1940, f. 166–168.

⁶³ *Ibidem*, dosar nr. 24/1939, f. 226.

⁶⁴ *Ibidem*.

ghetoizare, nu s-ar fi vorbit decât de practici discriminatorii, nu de Holocaust, dar la toate silniciile s-a adăugat și aplicat, în condiții de război, deportarea evreilor din Bucovina, Basarabia și din unele comune din fostul județ Dorohoi, în Transnistria, teritoriu dintre Nistru și Bug, însemnând aproximativ 40 000 km², rămas sub administrație românească, după înaintarea frontului spre răsărit.

S-a susținut că motivul deportării a fost atitudinea evreilor din nordul Bucovinei, Basarabia și din județul Dorohoi față de armata română, silită să se retragă de pe aceste teritorii în urma ultimatumului din 26 și 28 iunie 1940⁶⁵, dat României de U.R.S.S. Evreii, unii dintre ei, agenți ai bolșevismului, au batjocorit soldați și ofițeri români și au deschis focul asupra trupelor în retragere, ceea ce se neagă de către unii istorici evrei ai Holocaustului⁶⁶. Mărturiile cuprinse în memoriile lui W. Filderman și Alexandru Șofran, adresate conducătorului statului, Ion Antonescu, lasă să se întrevadă, fără dubii, că unii evrei sunt vinovați: „iar dacă printre evrei sunt elemente rele – declară W. Filderman la 5 septembrie 1941 – nu există niciun popor care să nu aibă trădătorii și netrebnicii săi”, chiar dacă, pe 5 iulie 1940, același W. Filderman, adresându-se președintelui evreilor români din S.U.A., considera zvonuri antisemite atitudinea evreilor din Cernăuți și Chișinău⁶⁷. Dr. Alexandru Șofran, Șef Rabin al Comunității Evreiești din București, într-o scrisoare adresată mareșalului Antonescu, în aceeași zi cu W. Filderman, 11 octombrie 1941, se exprima astfel: „să fie lăsați la vetrele lor toți evreii nevinovați, loviți de aspra măsură a dezdăcănării lor de la locurile de baștină”⁶⁸.

Pentru a ilustra caracterul declarativ-constatativ al antisemitismului intelectualității române din Bucovina, îngrozită de măsurile inumane luate împotriva evreilor, vom lua ca martor pe Dorimedont (Dori) Popovici, om politic și luptător pentru unirea Bucovinei cu România, membru al Partidului Democrat al Unirii, care, într-un memoriu din 14 iulie 1942, cere respectarea legalității și sistarea exceselor și arată că: „Este nedrept ca o colectivitate să fie persecutată pentru actele criminale ale unor indivizi”⁶⁹.

⁶⁵ *Documente*, p. 66–69. Notă informativă din 30 iunie 1940 cu privire la actele ostile ale populației minoritare (evrei, ruși și ucraineni) din Basarabia și nordul Bucovinei.

⁶⁶ Negarea vehementă a actelor ostile declanșate de unii etnici evrei în teritoriile cedate și din Herța–Dorohoi a fost făcută de rabinul șef Moses Rosen, dar este admisă de martorii oculari, români din teritoriile cedate, fără să mai vorbim de soldați și ofițeri. Lucrarea istoricului sucevean Mihai Aurelian Cărunțu, *Bucovina în al Doilea Război Mondial*, Iași, Editura Junimea, 2004, la p. 110 și urm., admite, pe baza mărturiilor documentare, manifestările antiromânești și împușcarea soldaților și ofițerilor români. De asemenea, în lucrarea monografică despre satul Cupca, autorii, între care V. Slănină, admit, pe baza mărturiilor locuitorilor din sat, că evreii s-au dedat la acte ostile, folosind și armele.

⁶⁷ *Documente*, p. 77.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 101.

⁶⁹ *Ibidem*.

Regimul dictatorial al generalului Ion Antonescu și-a propus recuperarea teritoriilor pierdute în est, printr-o alianță cu Germania nazistă. Această alianță nu putea lăsa România în afara rezolvării problemei evreiești, în condiții de război, prin aplicarea, fie și parțială, a „soluției finale”, dar care nu poate fi considerată o influență directă, o invitație sau o determinare necondițională⁷⁰. România intră în „jocul” Holocaustului și, ca urmare a faptului că nu putea rămâne în afara „jocului demențial” și pentru a demonstra că poate contribui la rezolvarea problemei evreiești, în sensul dorit de Hitler, începe cu deportarea evreilor în Transnistria, cea mai mare parte în județul Moghilev⁷¹. Căutându-se o sintagmă definitorie pentru Holocaustul românesc, consumat cea mai mare parte în Transnistria, „unde nu s-a înălțat vâlvătaia apocaliptică a crematoriilor, dar a avut loc un proces lent de exterminare”⁷², s-a găsit cu cale că ar fi potrivită formula „holocaust neterminat”⁷³. În sprijinul folosirii acestei sintagme vine afirmația lui Weillinghaus la conferința de lucru a referenților germani privind problema evreiască din Europa, unde este abordată și problema evreilor din România, în 4 aprilie 1944: „[...] problema evreiască în România până acum s-a tratat sub aspect economic și politic, din punct de vedere rasial și ideologic [a fost] permanent neglijată. Guvernul român a adoptat o poziție de precauție în problema evreiască. [...] în presa vremii nu sunt primite articole anti-evreiești, numai «Porunca vremii» [este] singurul ziar antisemit”⁷⁴.

În locul sintagmei „holocaust neterminat”, care înseamnă că a rămas așa din lipsă de timp, este, cred, de preferat să se folosească sintagma „holocaust sincopat”, care presupune declarații belicoase, reveniri, nehotărâri, ambiguități, îndoială, teamă, corupție și mită la eșaloanele inferioare, fără să se fi renunțat atât de către jandarmi, paznici, soldați și ofițeri (armata cu caracterul ei național!) la administrarea ororilor. Care a fost rolul organelor administrative și militare românești? Fără îndoială proiectează asupra Transnistriei o arhitectură a suferinței care, atunci, nu impresiona prea mult, într-o lume bulversată de forțele răului, când moartea devine o constantă: cel mai ușor este să mori, să fii omorât în bătaie, de foame, de boală, de epuizare, de lipsuri elementare și de toate la un loc⁷⁵. Ce se constată după mărturiile supraviețuitorilor și documentele elaborate de forurile

⁷⁰ Ioan Ciupercă, *Responsabilitatea Germaniei naziste în geneza și execuția Holocaustului antonescian. Observații preliminare*, text dactilografiat, în posesia autorului, prezentat la Reuniunea științifică pe problemele Holocaustului, București, 2004.

⁷¹ *Documente*, p. 417 și urm. Memoriul adresat de S. Jaegendorf, în 15 septembrie 1942, din Moghilău, președintelui Centralei Evreilor din România.

⁷² Lya Benjamin, *Bucovina și evreii. Semnificația zilei de 9 octombrie, Ziua Holocaustului în România*, în „Crai nou”, Supliment, 13 octombrie 2006, p. 6.

⁷³ Sintagma aparține cercetătorului cu reputația consolidată Carol Iancu, citat de Ioan Ciupercă, *op. cit.*, p. 1.

⁷⁴ *Documente*, p. 552.

⁷⁵ Pentru problema morții în regimurile totalitare vezi: Ioan Ciupercă, *Totalitarismul, fenomen al secolului XX. Repere*, Ediția a III-a, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2006, p. 65 și urm.

diriguitoare? Se constată o atrofiere a sentimentului de milă creștină, compasiune, de dezaprobare a suferinței și morții, o imunitate la suferința altora. Insensibilă, cu simțurile atrofiate, societatea românească are reprezentanți care, spre cinstea lor, salvează întregul prin gesturi de profundă omenie, de a nu se supune orbește unor ordine demente.

Comunitatea evreiască din Vama a urcat pe *Via Dolorosa* a Transnistriei și a suportat toate lipsurile și privațiunile. Cei stabiliți în Vatra Dornei au plecat pe 10 octombrie, iar cei din Câmpulung, pe 13 octombrie 1941. Și unii și alții au îndurat chinurile unei călătorii în vagoane de vite supraaglomerate, fără apă, fără aer, apoi, de la punctul terminus la gara Atachi, au fost trecuți Nistrul cu plutele și au urmat călătoria pe jos, sub paza și amenințarea jandarmilor și soldaților. Nu se cunoaște cu exactitate numărul evreilor deportați din Vama. Primăria Vama înregistra 80 capi de familie evrei⁷⁶, iar Itzak Merdler vorbește de 79 de familii, împreună cu patru familii din Frumosu și cinci din Molid, pentru ca atunci când vorbește de scoaterea evreilor din Vama, să menționeze peste 100 de familii, cu 450 de suflete, înscriind cea mai mare parte cu nume și prenume, evident, capii de familie⁷⁷. Autorul, Itzak Merdler, crede că au fost deportate 450 de persoane și că s-ar fi întors circa 90 de persoane. Lipsa unor situații clare în legătură cu numărul evreilor deportați, a celor decedați din diferite cauze și despre cei întorși, atât pentru fiecare localitate, cât și la nivel global, lasă loc unor interpretări, dacă nu interesate, cel puțin eronate. De exemplu, pentru evreii din Vama care au primit ajutoare, se află o notiță care stârnește stupefacție și nedumerire, arătând numărul evreilor înainte de război și cel actual (1946)⁷⁸. Notificarea pare să fi fost făcută în legătură cu numărul evreilor pauperi, care au nevoie de ajutor, dar, în prima parte are următorul conținut: populația totală evreiască, înainte de război 430 – corectat 213; populația actuală 158 – corectat 165.

O posibilă explicație se află în rapoartele Detașamentului de poliție Vama care, prin șeful Nicolae Moroșan, informează organele ierarhic superioare, la 2 decembrie 1938: „Mai suntem informați că pe ziua de 12 ianuarie 1939, 8 familii evreiești vor părăsi localitatea cu direcția spre America, numai din motivele și evenimentele petrecute”⁷⁹. Probabil au fost și alte plecări, în alte localități din țară sau în străinătate, înregistrate în documente care, poate, nu s-au păstrat.

Oricum, nu este de crezut că au fost deportați 213 evrei, au murit în Transnistria 234 și s-au întors 165! Asemenea situații și calcule sunt făcute, mai

⁷⁶ D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar 24/1939, f. 193.

⁷⁷ *Martiriul evreilor din România, 1940–1944*, p. 64, *Viața și martiriul evreilor din Câmpulung – Bucovina*. Despre Vama scrie Itzak Merdler, mai mult din amintiri proprii și ale altora (p. 81–88).

⁷⁸ D.J.S.A.N., Fond *Comunitatea Evreilor din Vama*, dosar 1/1945, f. 43.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 155.

mult din interes decât din dorința de a stabili adevărul-adevărat și la nivel de Țară: câți „cercetători”, tot atâtea cifre diferite la capitolele: deportați, morți, reveniți în țară.

În legătură cu numărul morților în Transnistria, Radu Ioanid, director al Muzeului Holocaustului din Washinton, răspunzând autorilor articolului *Antonescu și evreii*, publicat în ziarul „Ziua” din 12 iulie 2003, unde se punea întrebarea: „Se poate vorbi despre o campanie sistematică de decimare a populației evreiești din România similară cu cea din Germania, Polonia și chiar Ungaria?” Concluzia de la „Ziua”: „Documentele de epocă infirmă această ipoteză”⁸⁰.

Pentru a combate afirmațiile autorilor articolului din „Ziua”, Radu Ioanid, folosește documente de arhivă, în principal dosarul cu nr. 20 din Arhiva Ministerului Român de Externe (M.A.E.), care reflectă clar nu numai cele 96 496 de victime, evrei români morți sau omorâți în Transnistria (90 334 deportați din Bucovina și 56 089 localnici din Odesa, „dispăruți”, executați în oraș sau mai târziu la Berezovca)⁸¹.

Cred că o situație trebuie să rămână clară: România și românii trebuie să-și asume Holocaustul, dar de aici până a jongla cu cifre, a confunda voit, din punct de vedere teritorial, România de după vara anului 1940 cu ce-a fost înainte și după, a supradimensiona răul de alte motive decât de stabilire a adevărului, ar însemna să se uite și să nu se recunoască că în condițiile concret-istorice ale războiului și a „soluției finale”, în România au fost salvați cei mai mulți evrei.

Ilustrăm asemenea puncte de vedere cu *Apelul* foștilor deportați din Transnistria pentru înființarea unei Asociații care, pe lângă faptul că atacă „nepăsarea revoltătoare a unei clici puternice evreiești”, lansează ideea că deportările din Transnistria din toamna anului 1941 s-au soldat cu asasinarea a aproape 90% dintr-o masă de circa 400 000 de suflete nevinovate⁸².

Dintre evreii din Vama, îl amintim pe Sammuël Frenkel (1887–1973) deportat în zona Moghilev, revenit după război, care, după propriile mărturisiri, a locuit cu soția în casa unui țăran ucrainean (toți într-o cameră!) și a supraviețuit deoarece, având cunoștințe de medicină, îi ajuta pe cei bolnavi, iar hrana zilnică, o bucată de pâine și supă, o primea de la o unitate germană, unde crăpa lemne. Sammuël Frenkel avea o temeinică cultură germană, trăise 40 de ani la Viena și făcuse Primul Război Mondial ca ofițer sanitar. Tot el ne-a lăsat mărturii despre antisemitismul practicat de foarte mulți ofițeri din armata habsburgică. La un atac al rușilor, regimentul din care făcea parte Frenkel s-a retras în fugă. Un ofițer mai mare în grad, care fugea mai în față, a întors capul și i-a strigat lui Frenkel: „Uite cine fuge, un evreu!” Când au ajuns la podul de la Nistru, păzit de soldații sovietici, Frenkel și soția au fost întrebați cine sunt și ce vor și, aflând că sunt evrei, au rămas

⁸⁰ „Ziua”, București, anul VI, nr. 268, 26 iulie 2003, Supliment gratuit, *Dosare ultrasecrete: Drama evreilor din Basarabia și România*, p. 2–3.

⁸¹ *Ibidem*; Radu Ioanid, *Replică la Muzeul Holocaustului*, p. 1.

⁸² Fotocopia de pe originalul *Apelului* se află în posesia autorului.

foarte mirați, deoarece lor li se spusese de propaganda dirijată de evreul Ilia Ehrenburg că toți evreii au fost omorâți de germani și de români⁸³.

Odată cu înaintarea trupelor sovietice, toți evreii de pe teritoriile Ucrainei și Transnistriei au fost eliberați și, treptat, repatriați. Toți evreii din Vama repatriați au fost ajutați prin American Joint Distribution cu bani, alimente și îmbrăcăminte. Comisia evreiască din Vama (președinte – Eisenkraft Samuil, vicepreședinte – Rubin Melzer, casier-secretar – Max Seindenstein, membri – Loen Feldhamer și Litman Montag) a primit ajutoare bănești pentru refacerea templului, cimitirului, băii, școlii și a dispensarului propriu. Dintr-o adresă a joint-ului către Comunitatea evreilor din Vama, aflăm numărul evreilor în 1946, repatriați din U.R.S.S. între 1944–1946: „După examinarea datelor prezentate, am hotărât să acordăm sprijin unui număr de 158 pauperi din orașul dumneavoastră, repartizați după următoarele categorii:

- a) repatriați din U.R.S.S. în 1944 – 18;
- b) repatriați din U.R.S.S. în 1945 – 118;
- c) repatriați din U.R.S.S. în 1946 – 22.

Total: 158, din care 63 de bărbați, 76 de femei și 19 copii (10 băieți și 9 fete)⁸⁴.

Din mărturiile localnicilor, care au trăit evenimentele, am aflat că în Vama au venit și alți evrei, străini de localitate⁸⁵. Dintr-un *Tabel statistic al Comunității evreiești din localitatea Vama*, realizat la 15 iunie 1947 și semnat de dr. Lehrer, aflăm că din cei 8 000 de locuitori ai Vamei, 183 erau evrei, dintre care 124 localnici și 59 străini de localitate. Tabelul oferă o situație amănunțită, cuprinzând vârsta, sexul, numărul de bărbați/femei, copiii pe grupe de vârstă, situația civilă (20 de femei văduve), situația materială, infirmități (un invalid, 20 de infirmi), starea de sănătate, ocupația (șomeri 19), marea majoritate având nevoie de ajutor de la Joint⁸⁶.

Locuințele proprii ale evreilor din Vama, care nu au fost vândute, au fost preluate de foștii proprietari. O parte dintre cei repatriați au ocupat posturi importante în industrie și administrație, unii și-au reluat vechile meserii, alții au considerat că li se cuvine să joace un rol mai mare în politica locală, simțindu-se la putere și, susținuți, au intrat în rândurile P.C.R. sau ale P.S.D. Făcând parte din Consiliul politic al Primăriei Vama, avocatul Leon Feldhamer a redactat un memoriu în care incrimina „situația insuportabilă din comună”, „teroarea legionară”, „manifestările legionare”, ale legionarilor incorigibili, „incendierea caselor” și „huliganismul legionar”. Echipa de legionari care i-a scos pe evrei din case a avut de suferit: unii au făcut ani grei de închisoare, alții au dispărut pur și

⁸³ D.J.S.A.N., Fond *Comunitatea Evreilor din Vama*, dosar 1/1945, f. 14–17.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 27.

⁸⁵ Mărturia lui Gavril Volșoban din 30 martie 2006.

⁸⁶ *Ibidem*; Tabel statistic din 26 iunie 1947, fotocopy aflată la autor.

simplic. Cel care se ocupa cu denunțurile era tot un evreu, Steinschtein, care făcuse același lucru și în Transnistria, însă la doi ani de la întoarcerea din deportare a dispărut și nu s-a mai știut nimic despre dânsul. Alt evreu care se ocupa cu răzburările și denunțurile la partid, la Ambasada sovietică, la consilierii ruși, la evreii cu funcții importante, a fost Itzik Palak, secretar al organizației de partid, din cauza căruia mulți cetățeni au stat în închisoare sau au murit la Canal. Cât a fost deportat în Transnistria, în casa lui Isidor Meger din Molid-Vama a locuit cu chirie Gavril Voșloban, și el fugit din Bicazul Ardelean, de teama unguirilor. Prin cine știe ce „inginerie” politică, Gavril Voșloban a fost trimis la muncă forțată în U.R.S.S., la Dombas, unde a scos cărbune un an și jumătate.

Toți evreii din România așteptau, de la noile guverne de după 23 august 1944, o legislație reparatorie, dar de-abia în 19 decembrie, cu o întârziere de câteva luni, se adoptă Legea pentru abrogarea măsurilor legislative antievreiești. Se propunea acordarea de pensii, despăgubiri, dar nu se rezolvase problema locuințelor și chiar în guvern erau, în această problemă, poziții divergente⁸⁷. Între timp, la vârful puterii noului regim politic, ajung tot mai mulți evrei și evreice, soțiile unor potențați români. Dintr-o dată, societatea românească are o revelație: detașându-se de cei vinovați de atrocitățile comise împotriva concetățenilor lor, evreii constată că au murit sute de mii de români, și pe frontul de est și pe cel de vest, numai să-i aducă la putere pe evrei. La 20 decembrie 1945, P.C.R. număra 300 000 membri: 71% români, 17% unguiri (erau 7% din populație), 3,5% slavi și 7% evrei (erau 4% din întreaga populație). Sigur, nu se punea problema unei majorități evreiești, dar partidul era dominat de evrei. În 1955, 10% din funcții aparțin evreilor, iar în unele sectoare ponderea evreilor ajunge și până la 35%: a) la gospodăria de partid și în relațiile externe: 35%; b) la propagandă, știință și cultură: între 21–31%; c) funcții de conducere în presă: din 39 de posturi – 29 erau deținute de evrei⁸⁸.

Dar și evreii, atât cei din vârful ierarhiei, cât și cei simpli, trăiesc o dramă: cum să împace totalitarismul rabinic cu totalitarismul comunist. Mimând atașamentul la cauza marxism-leninismului, gândul le este la mișcarea sionistă, de creare a statului Israel. După crearea statului Israel, în 1948, începe exodul spre vechea și, în același timp, noua patrie.

În locul vechilor pasiuni politice, a răzburărilor, cărora le-au căzut victime vinovați și nevinovați, a apărut o nouă provocare și amenințare: asumarea Holocaustului. Deși „nu există cifre exacte privind Holocaustul din România”, țara

⁸⁷ *Ibidem*, p. 152–156. Pot fi consultate și: Stelian Tănase, *Anatomia mistificării. Procesul Noica – Pillat*, Ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2003, p. 168–169; Teșu Solomovici, *Securitatea și evreii*, București, Editura Ziua, 2003, p. 234 și urm.; Liviu Rotman, *Evreii din România în perioada comunistă, 1944–1965*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 61 și urm.

⁸⁸ Teșu Solomovici, *op. cit.*, p. 152–156.

noastră se plasează pe locul doi, după Germania, în ce privește victimele din rândurile evreilor⁸⁹.

Aceia dintre evrei care, de bună voie, au împărtășit soarta celor mulți, a consătenilor din Vama, își dorm somnul de veci în cimitirul evreiesc unde, fapt singular, cred, în țară, femeile, de ziua pomenirii morților, le pun câte o lumânare la cap, încreștinându-i *post-mortem*. Prin anii '70, mai rămăseseră trei evrei în Vama: doamna Lehrer, soția fostului doctor Lehrer, căruia vămieni îi păstrează o vie amintire: umbla veșnic cu trei sacose, de unde a rămas vorba că „umblă ca Lehrăroaia”; Sammuel Frenkel care, printre multe altele, spunea că în timpul comuniștilor nu a fost brutalizat sau molestat de nimeni și fostul măcelar Weber care, în glumă, spunea că nu mai plouă de Paștele evreilor, „că doar n-o să înece Dumnezeu pământul pentru trei jidani”.

Antidotul împotriva sălbăticiei și trogloditismului a constat în redescoperirea umanului: satul se detașează de concepțiile antisemite, văzându-l pe evreul real, vecinul de peste drum sau de peste gard, pe care n-are cum să-l vadă într-un registru malefic. Trebuie făcută o disociere între linia oficială – cuprinsă în regulamente și legi – și atitudinea oamenilor de rând, care nu s-au lăsat influențați de antisemitismul oficial: altfel spus, este o mare deosebire între „gura statului” și „gura satului”. Vămieni și-au amintit de comercianții evrei care dădeau și pe datorie, de meseriașii și industriașii evrei la care au lucrat, și-au amintit de Paștele evreilor, când primeau pasca evreiască, de doctorul Lehrer, doctorul fără de arginți, doctorul săracilor și de faptul că, de multe ori, când intrau într-un necaz, nu mergeau la preot, mergeau la rabin, la Câmpulung; învățătura și evlavia lui erau garanții suficiente ca ruga să fie ascultată. Dintre urmașii evreilor trăitori în Vama, care mai vin la mormintele strămoșilor, îl amintim pe Jon Welt, care trăiește la Iași și pe Rudi Melzer din Israel, nepotul lui Maer Melzer, care a făcut mult bine multor vămeni⁹⁰.

Puțini dintre vămieni de astăzi știu despre tragedia trăită de evreii din Vama, despre deportarea în Transnistria și, cu atât mai puțin, despre Holocaust. Lumea uită repede, intră în firescul omenescului, dar nu totul trebuie uitat, deoarece răul s-ar putea repeta, cu alți „eroi”, care vor găsi alți țapi ispășitori.

⁸⁹ Wolfgang Benz, *Holocaustul la periferie. Persecutarea și nimicirea evreilor în România și în Transnistria în 1940–1944*, Chișinău, Editura Cartier, 2010, apud „Magazin istoric”, august 2010, p. 59–63.

⁹⁰ Despre relațiile dintre vămeni și evrei vezi: Ion Cernat, Elena Lazarovici, *600 de ani de istorie ai satului Vama*, Ediția a II-a, Iași, Editura Pim, 2009; Ion Cernat, *Raporturi social-economice între români și evrei în Vama la sfârșitul secolului al XIX-lea până la al Doilea Război Mondial*, manuscris în posesia autorului.

Les juifs de Vama*

(Résumé)

L'article repose sur l'idée qu'une communauté qui était petite, pareille à celle de Vama – dans le département de Suceava – renferme les attributs de toute la communauté juive de la Bucovine, et du pays tout entier. En s'appuyant sur des documents d'époque et sur des témoignages directs, l'auteur définit le rôle et l'importance de la communauté juive dans le développement socio-économique et démographique de la localité de Vama, la collaboration et la cohabitation des Juifs avec la population autochtone, mais aussi les divergences, les effets néfastes (pour cette collaboration) des autorités et d'une partie de la société roumaine, qui attribuait aux Juifs les causes de leurs échecs et du ralentissement dans le développement économique et social de la province.

Il est vrai que l'antisémitisme n'est pas né en Roumanie mais il s'est développé aussi sur le territoire roumain, en s'orientant vers une idéologie qui visait, au large concours des organes de l'Etat, à exclure les Juifs de la vie socio-économique. L'auteur de l'article présente la situation de la communauté juive de Vama pendant la Seconde Guerre Mondiale, communauté qui a subi des mesures discriminatoires, la dépossession de propriétés, la déportation en Transnistrie, où beaucoup d'entre eux sont morts à cause de l'épuisement, des maladies, de la faim ou des mauvais traitements.

Une partie importante de l'étude est dédiée à l'analyse de la situation des Juifs de Vama à partir de la fin de la Seconde Guerre Mondiale jusqu'à présent, comme créateurs d'une spiritualité originale de cette contrée du Nord de la Moldavie, jadis partie intégrante de l'Europe Centrale et de l'Empire Autrichien.

* Traducere de Marcel Ungurean.